

4.2. Фінансові інструменти забезпечення державних гарантій у сфері зайнятості

Л. І. Борисенко, ст. викладач

Вирішення питань забезпечення повної та продуктивної зайнятості і соціального захисту населення в разі настання безробіття під впливом складного економічного стану держави та існуючого військового конфлікту є актуальним науковим завданням сучасності.

Державні гарантії у сфері зайнятості визначені у статті 5 Закону України «Про зайнятість населення»:

- 1) вільне обрання місця застосування праці та виду діяльності, вільний вибір або зміну професії;
- 2) одержання заробітної плати (винагороди) відповідно до законодавства;
- 3) професійну орієнтацію з метою самовизначення та реалізації здатності особи до праці;
- 4) професійне навчання відповідно до здібностей та з урахуванням потреб ринку праці;
- 5) підтвердження результатів неформального професійного навчання осіб за робітничими професіями;
- 6) безоплатне сприяння у працевлаштуванні, обранні підходящої роботи та одержанні інформації про ситуацію на ринку праці та перспективи його розвитку;
- 7) соціальний захист у разі настання безробіття;
- 8) захист від дискримінації у сфері зайнятості, необгрунтованої відмови у найманні на роботу і незаконного звільнення;
- 9) додаткове сприяння у працевлаштуванні окремих категорій громадян [1].

Відповідно до вищезазначеного Закону державне регулювання зайнятості – формування і реалізація державної політики у сфері зайнятості населення з метою створення умов для забезпечення повної та продуктивної

вільно обраної зайнятості і соціального захисту в разі настання безробіття [1].

Науковець А. В. Іванченко виділяє правові, адміністративні, організаційні та економічні механізми державного регулювання зайнятості, які у свою чергу складаються з відповідних методів та засобів [2].

Правові механізми державного регулювання зайнятості базуються на законодавчих та інших нормативних актах: Конституції України, Законах України «Про зайнятість населення», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», Кодексу законів про працю України тощо.

Адміністративні механізми передбачають установлення адміністративних засобів та методів впливу: обмеження праці вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до трьох років; працівників віком від 16 до 18 років; працівників, зайнятих на роботах зі шкідливими умовами праці; інвалідів тощо.

Економічні механізми передбачають заходи впливу з боку держави на діяльність суб'єктів господарювання через застосування економічних засобів: компенсації суми єдиного соціального внеску роботодавцям; застосування штрафів до підприємств-правопорушників у сфері зайнятості; компенсаційні виплати для внутрішньо переміщених осіб; допомога по безробіттю.

Організаційні механізми передбачають реалізацію державних програм сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць.

Фінансові аспекти забезпечення державних гарантій у сфері зайнятості реалізуються за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, бюджетних коштів та коштів Фонду соціального захисту інвалідів України.

Більш детальне спрямування коштів на заходи щодо сприяння зайнятості населення, які передбачені бюджетом Фонду загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття, за останні три роки в розрізі видатків розглянемо у таблиці 4.4.

Як видно з таблиці 4.4, за досліджуваний період найбільшу складову у видатках Фонду займають витрати на виплату допомоги по безробіттю, у тому числі одноразової її виплати для організації безробітними підприємницької діяльності.

Проведемо аналіз ситуації на ринку праці за 2013–2015 роки. Результати узагальнимо у таблиці 4.5.

Аналіз показників ринку праці свідчить про зменшення кількості громадян, які мали статус безробітного на 68,9 тис. осіб у 2014 році, або на 4,5 %, порівняно з 2013 роком, а у 2015 році також спостерігається скорочення на 33,3 тис. осіб або на 2,2 %.

Кількість зареєстрованих безробітних на кінець 2014 року збільшилася на 24,5 тис. осіб, або на 5,1 % від рівня попереднього року. У 2015 році спостерігається зменшення зареєстрованих безробітних на 21,4 тис. осіб, або на 4,1 %.

Рівень зареєстрованого безробіття протягом 2013–2014 років залишався незмінним. У 2015 році він збільшився на 0,3 %, що обумовлюється зменшенням кількості економічно активного населення працездатного віку.

Середній розмір допомоги по безробіттю у 2014 році збільшився на 60 гривень, а у 2015 році – на 212 гривень, або на 17,2 %, порівняно з 2014 роком.

Таблиця 4.4

Структура видатків бюджету Фонду загальнообов'язкового соціального страхування
на випадок безробіття

Показники	2014 р.		2015 р.		2016 р.	
	тис. грн	питома вага %	тис. грн	питома вага %	тис. грн	питома вага %
Допомога по безробіттю, у тому числі одноразова її виплата для організації підприємницької діяльності	6 938 040,6	81,1	6 189 447,1	91,9	6 662 027,2	93,1
Професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації	546 572,5	6,4	237 774,6	3,5	228 819,2	3,2
Видача ваучерів для підвищення конкурентоспроможності громадян	54 539,8	0,7	23 545,8	0,3	14 631,2	0,2
Організація громадських та інших робіт	55 404,8	0,7	67 744,4	1	76 949,3	1,1
Компенсація єдиного соціального внеску роботодавцям	130 362,1	1,6	94 320,2	1,4	63 545,6	0,9
Інформаційні та консультаційні послуги	120 155,6	1,4	75 029,7	1,1	47 134	0,7
Профорієнтація та її забезпечення	11 247,5	0,2	5 334,5	0,1	4 258,9	0,1
Профілактика настання страхових випадків, допомога по частковому безробіттю	11 267,9	0,2	7 449,0	0,1	10 181,1	0,1
Здійснення заходів відповідно до Закону України «Про зайнятість населення»	65 7951,6	7,7	21 281,4	0,4	43 274,9	0,6
Інші витрати	44 670,3	-	14 236,2	0,2	4 664,5	-
Всього видатків	8 570 212,7	100	6 736 162,9	100	7 155 485,9	100

Джерело: розроблено автором за даними [3; 4; 5].

Таблиця 4.5

Показники ринку праці за 2013–2015 роки

Показник	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Відхилення (+,-)		Відхилення %	
				2014 р. до 2013 р.	2015 р. до 2014 р.	2014 р. до 2013 р.	2015 р. до 2014 р.
Кількість зареєстрованих безробітних, всього	1537,4	1468,5	1435,2	-68,9	-33,3	- 4,5	-2,2
- з них особи, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню	487,3	426,2	419,3	-61,1	-6,9	-12,5	-1,6
Кількість зареєстрованих безробітних на кінець періоду, тис. осіб	487,7	512,2	490,8	+24,5	-21,4	+5,1	-4,1
Рівень зареєстрованого безробіття населення працездатного віку у % до економічно активного населення працездатного віку	2,4	2,4	2,7	-	0,3	-	+12,5
Середній розмір допомоги по безробіттю, гривень	1172	1232	1444	+60	212	5,2	17,2

Джерело: розроблено автором за даними Державної служби статистики України [6].

Варто зупинитися на основних чинниках, які впливають на розмір матеріального забезпечення на випадок безробіття – причина безробіття, страховий стаж, тривалість безробіття.

Так, право на допомогу по безробіттю залежно від страхового стажу та заробітку мають застраховані особи, які втратили роботу з незалежних від них обставин, визнані в установленому порядку безробітними, страховий стаж яких протягом 12 місяців, що передував реєстрації особи як безробітної, становить не менше ніж шість місяців за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Втратою роботи з незалежних від застрахованих осіб обставин є припинення трудового договору відповідно до статті 36 (пункти 1, 2, 3), статті 38 (у разі неможливості продовження роботи, а також невиконання роботодавцем законодавства про працю, умов колективного чи трудового договору), статті 39, статті 40 (пункти 1, 2, 5, 6) Кодексу законів про працю України, а для військовослужбовців – звільнення зі служби з поважних причин без права на пенсію [7].

Мінімальний розмір допомоги по безробіттю становить 80 % від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, установленого законом. Водночас максимальний розмір допомоги не може перевищувати чотирикратного розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Абзацом 9 статті 2 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» передбачалось надання допомоги по безробіттю на рівні не нижче за прожитковий мінімум, установлений законом. Але Законом України «Про зайнятість населення» ця норма була виключена. На нашу думку, варто відновити скасований соціальний

стандарт і виплачувати матеріальне забезпечення безробітним у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Інші застраховані особи, визнані в установленому порядку безробітними, які протягом 12 місяців, що передували реєстрації особи як безробітної, за даними Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування, і мають страховий стаж менше шести місяців або звільнені з останнього місця роботи з підстав, передбачених статтею 37, пунктами 3, 4, 7 і 8 статті 40, статтями 41 і 45 Кодексу законів про працю України мають право на допомогу по безробіттю в мінімальному розмірі. Розмір допомоги для такої категорії безробітних протягом багатьох років залишається стабільно незмінним – 544 гривні.

З метою стимулювання самозайнятості зареєстрованих безробітних з числа застрахованих осіб, яким виповнилося 18 років та які не можуть бути працевлаштовані за сприяння центру зайнятості протягом місяця у зв'язку з відсутністю на ринку праці підходящої роботи, за їхнім бажанням, допомога по безробіттю може виплачуватися одноразово для організації підприємницької діяльності.

Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» визначено, що одним із видів соціальних послуг є професійна підготовка або перепідготовка, підвищення кваліфікації у професійно-технічних та вищих навчальних закладах, у тому числі в навчальних закладах державної служби зайнятості, на підприємствах, в установах, організаціях [8]. Професійне навчання здійснюється на договірній основі за актуальними на ринку праці професіями за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття. За останні три

роки спостерігається значне скорочення витрат на професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації, що обумовлюється зменшенням кількості безробітних, які проходили навчання (таблиця 4.4). Так, за направленням служби зайнятості в 2013 році професійне навчання проходили 217 тис. безробітних, у 2014 році – 202,2 тис. безробітних, а у 2015 році – 178,9 тис. зареєстрованих безробітних. Отже, з метою підвищення конкурентоспроможності безробітних на ринку праці, сприяння їх самозайнятості, надання психологічної підтримки людині, яка зневірилася знайти роботу, формування її активної життєвої позиції, мотивації до праці державна служба зайнятості надалі має організувати професійне навчання, підвищення кваліфікації.

Актуальним питанням на ринку праці залишається працевлаштування громадян, які за своїм соціальним статусом є не досить конкурентоспроможні на ринку праці. Інформація про кількість зареєстрованих безробітних, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, наведена в таблиці 4.5. За досліджуваній період спостерігається зменшення чисельності безробітних з числа осіб, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню. Так, у 2014 році кількість таких зареєстрованих безробітних зменшилася на 61,1 тис. осіб, або на 12,5 %. Протягом 2015 року зазначені показники також мають тенденцію до зменшення.

До категорій громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, належать:

- 1) один з батьків або особа, яка їх замінює і:
 - має на утриманні дитину (дітей) віком до шести років;
 - виховує без одного з подружжя дитину віком до 14 років або дитину-інваліда;

- утримує без одного з подружжя інваліда з дитинства (незалежно від віку) та/або інваліда I групи (незалежно від причини інвалідності);

2) діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, особи, яким виповнилося 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу;

3) особи, звільнені після відбуття покарання або примусового лікування;

4) молодь, яка закінчила або припинила навчання у загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах, звільнилася зі строкової військової або альтернативної (невійськової) служби (протягом шести місяців після закінчення або припинення навчання чи служби) і яка вперше приймається на роботу;

5) особи, яким до настання права на пенсію за віком відповідно до статті 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» залишилося 10 і менше років;

6) інваліди, які не досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;

7) особи, яким виповнилося 15 років та які за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, можуть, як виняток, прийматися на роботу;

8) учасники бойових дій [1].

З метою їх працевлаштування (крім інвалідів, які не досягли пенсійного віку) підприємствам із чисельністю штатних працівників понад 20 осіб встановлюється квота в розмірі 5 % середньооблікової чисельності штатних працівників за попередній календарний рік. Роботодавці повинні самостійно розраховувати зазначену квоту з урахуванням чисельності пільгових категорій, які працюють на його підприємстві. Для забезпечення

контролю за виконанням 5 % квоти підприємства, установи, організації мають подавати до служби зайнятості інформацію про зайнятість і працевлаштування громадян, що мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню, до 1 лютого після закінчення звітного року.

Державою визначено механізм стимулювання заінтересованості роботодавців у створенні робочих місць для таких осіб. Так, роботодавцю, який створює нові робочі місця і працевлаштовує за направленням центрів зайнятості строком не менше ніж на два роки безробітних громадян, щомісяця компенсуються фактичні витрати в розмірі єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за відповідну особу за місяць, за який він сплачений. Зазначена компенсація виплачується протягом одного року у визначеному порядку з дня працевлаштування особи за рахунок коштів відповідних фондів.

З огляду на військово-політичний конфлікт на Донбасі визначені державні гарантії сприяння зайнятості для внутрішньо переміщених осіб з числа зареєстрованих безробітних.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [9, ст.1].

До заходів сприяння зайнятості внутрішньо переміщених осіб, які працевлаштовуються за направленням Центрів зайнятості населення, належать:

1) компенсація зареєстрованому безробітному з числа внутрішньо переміщених осіб фактичних транспортних витрат на переїзд до іншої адміністративно-територіальної одиниці місця працевлаштування, а також витрат для проходження за направленням територіальних органів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, попереднього медичного та наркологічного огляду відповідно до законодавства, якщо це необхідно для працевлаштування;

2) компенсація витрат роботодавця на оплату праці (але не вище середнього рівня заробітної плати, що склався у відповідному регіоні за минулий місяць) за працевлаштування зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб на умовах строкових трудових договорів тривалістю не більше шести календарних місяців, за умови збереження гарантій зайнятості такої особи протягом періоду, що перевищує тривалість виплати в два рази;

3) компенсація витрат роботодавця, який працевлаштовує зареєстрованих безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб строком не менше ніж на дванадцять календарних місяців, на перепідготовку та підвищення кваліфікації таких осіб. Сума компенсації встановлюється в межах вартості навчання з перепідготовки та підвищення кваліфікації, але не може перевищувати десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, установленого законом на дату здійснення роботодавцем такої оплати [1, ст. 24.1].

Загальна кількість внутрішньо переміщених осіб, які мали статус безробітного, за період з 1 березня 2014 року

по 31 серпня 2016 року становила 55907 осіб. За рахунок компенсації роботодавцю витрат на оплату праці за працевлаштування таких безробітних, було працевлаштовано 1,2 тис. осіб, що становить лише 2,1 % від загальної чисельності таких осіб. За направленням служби зайнятості професійне навчання проходили 4,7 тис. безробітних з числа внутрішньо переміщених осіб. У такій ситуації тривалість виплати компенсації становить 6 календарних місяців. Варто збільшити тривалість її виплати і тим самим створити додаткові важелі щодо зацікавленості роботодавців у працевлаштуванні таких осіб.

Також необхідно зупинитися на заходах, які мають стимулюючі важелі щодо створення нових робочих місць роботодавцями та суб'єктами малого підприємництва. Так, роботодавцю, який протягом 12 календарних місяців створював нові робочі місця, працевлаштовував на них працівників та щомісяця здійснював їм виплату заробітної плати в розмірі не менше ніж три мінімальні заробітні плати за кожну особу, протягом наступних 12 календарних місяців за умови збереження рівня заробітної плати в розмірі не менше ніж три мінімальні заробітні плати за кожну таку особу щомісяця за рахунок коштів Державного бюджету України, передбачених у бюджеті Пенсійного фонду України, компенсуються фактичні витрати в розмірі 50 % суми нарахованого єдиного внеску за відповідну особу за місяць, за який він сплачений. Тобто, щоб отримати цю компенсацію єдиного соціального внеску, роботодавець повинен:

- 1) протягом 12 календарних місяців створювати нові робочі місця;
- 2) працевлаштовувати на них працівників;

3) протягом 12 місяців щомісяця виплачувати заробітну плату в розмірі не менше ніж три мінімальні заробітні плати за кожну особу.

Однак, на нашу думку, це досить високі вимоги, що значно зменшують коло роботодавців, які можуть скористатися такими пільгами. Державним бюджетом України на 2016 рік на зазначені компенсаційні виплати визначено лише 1400 тис. грн [10].

Узагальнюючи основні економічні заходи щодо сприяння зайнятості населення, доцільно зупинитися на механізмі формування бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття (таблиця 4.6) як основного фактора забезпечення соціальних стандартів у сфері зайнятості.

Таблиця 4.6

Структура доходів бюджету Фонду
загальнообов'язкового соціального страхування на
випадок безробіття

Показник	Роки		
	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Страхові внески	6 403 039,8	5 851 329,7	8 280 219,0
Інші надходження	36 381,3	30 684,2	30 414,5
Кошти Державного бюджету України	9 353,1	397,6	386,9
Всього	6 448 774,2	5 882 411,5	8 311 020,4

Джерело: розроблено автором за даними [3; 4; 5]

Аналізуючи дані таблиці 4.6, спостерігається, що найбільшу складову в надходженнях займають страхові внески платників у формі єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. З метою стимулювання роботодавців щодо зростання

легальної заробітної плати уряд у 2016 році пішов на непростий крок – зменшив його розмір до 22 %. Це привело до суттєвого збільшення середньої заробітної плати в країні. Так, за січень-серпень 2016 року її середній розмір становив 4944 грн, що на 25,4 % більше ніж за аналогічний період минулого року. Для порівняння, у 2015 році середня заробітна плата за цей період зросла лише на 16,7 %. Водночас, за 2014–2015 рр. відбувається зменшення кількості застрахованих осіб, які сплачують єдиний соціальний внесок, на 866,4 тис. осіб, відповідно, фонд оплати праці, і як наслідок, скорочення надходжень від сплати єдиного соціального внеску до Пенсійного фонду України та фондів соціального страхування.

За даними Державної служби зайнятості, кількість населення, яке зайняте у неформальному секторі економіки, становить 3,8 млн осіб, або 23,4 % від загальної чисельності зайнятого населення. Як вважає науковець Я. М. Кашуба, тенденції зайнятості в неформальному секторі економіки України знаходяться в прямій залежності від багатьох чинників, найголовнішими з яких є загальний стан ринку праці, рівень, структура доходів і витрат населення, відсутність достатньої кількості вакансій в індустріальних і технологічно розвинених компаніях для працевлаштування на штатні посади з гарантованим рівнем оплати праці та соціального захисту [11].

З метою посилення відповідальності роботодавців за порушення законодавства про працю, нелегальну зайнятість з 1 січня 2015 року внесено зміни до Кодексу законів про працю України, Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Так, у статті 265 КЗпП України передбачено, що юридичні та фізичні особи-підприємці, які використовують найману працю, несуть відповідальність у

вигляді штрафу в разі фактичного допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), оформлення працівника на неповний робочий час у разі фактичного виконання роботи повний робочий час, установлений на підприємстві, та виплати заробітної плати (винагороди) без нарахування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та податків – у тридцятикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, щодо якого скоєно порушення [7].

Як підсумок, можна сказати, що питання зайнятості залишаються актуальними проблемами сучасності. На нашу думку, основними шляхами її вирішення є:

- подальше забезпечення інноваційного розвитку економіки України, надання державної підтримки розвитку та модернізації пріоритетних галузей національної економіки;
- посилення контролю з боку органів Державної фіскальної служби України та Державної інспекції України з питань праці за роботодавцями щодо додержання законодавства про працю, зайнятості населення, законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- проведення роз'яснювальної роботи серед населення з метою усвідомлення значення офіційного працевлаштування, державних соціальних гарантій, які забезпечуються застрахованим особам у разі настання страхових випадків.

Список використаних джерел:

1. Про зайнятість населення [Електронний ресурс] : Закон України від 5 липня 2012 року № 5067-VI. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.

2. Іванченко А. В. Основні складові механізмів державного регулювання зайнятості населення в Україні / А. В. Іванченко // Публічне управління: теорія та практика. – 2012. – № 1 (9). – С. 111–117.

3. Про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2014 рік [Електронний ресурс] : Постанова правління Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття від 9 грудня 2013 р. № 369. – Режим доступу : www.dcz.gov.ua.

4. Про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2015 рік [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2015 р. № 226. – Режим доступу : www.dcz.gov.ua.

5. Про затвердження бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття на 2016 рік [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 липня 2016 р. № 414. – Режим доступу : www.dcz.gov.ua.

6. Основні показники ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

7. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.

8. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття [Електронний ресурс] : Закон України від 2 березня 2000 року № 1533-III. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.

9. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб [Електронний ресурс] : Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.

10. Про Державний бюджет України на 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua

11. Кашуба Я. М. Тенденції зайнятості в неформальному секторі економіки України [Електронний ресурс] / Я. М. Кашуба. – Режим доступу : www.economy.nayka.com.ua.

4.3. Роль управління продуктивністю у вирішенні екологічних та соціальних проблем суспільства

С. М. Хмелевський, канд. екон. наук, доцент

Сучасне суспільство потерпає від різноманітних проблем. Більшість з них: або виникають у системі відносин «людина – природа», або виникають у системі відносин «людина – суспільство». Перші являють собою екологічні проблеми суспільства, другі – соціальні.

Оскільки екологічні та соціальні проблеми зачіпають сьогодні практично весь спектр людської діяльності, відсторонитися від них неспроможні ні держава, ні бізнес. Уряди більшості країн із року в рік формують окремі, а іноді й спільні (колективні) державні програми, спрямовані на подолання негативного впливу екологічних та соціальних проблем. Бізнес бореться з проблемами суспільства через так звану соціальну відповідальність бізнесу.

Багато вітчизняних (О. С. Будяк, Р. В. Балабан та І. П. Черінько, Г. Т. Васькова та О. І. Грошева, В. А. Скуратівський та О. М. Палій, А. В. Шиделко, Д. М. Ядранський) та закордонних науковців (Р. А. Бурко та Т. В. Терьошина, Н. П. Попов, К. Л. Осліна, І. В. Фатіхова та М. О. Распертов, Г. Т. Фрузин) приділили у своїх працях увагу детермінації суспільних проблем, досліджували їх генезу, прогнозували наслідки